

Квачов А. П., Макарчук О. М.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Простежуються деякі аналогії соціальних процесів періодів масштабних реформ в сучасній Україні і в епоху Солона.

***Ключові слова:** реформи Солона, соціальні процеси, соціальна структура, демократія.*

Вибір даної теми не випадковий. У наш час бурхливих реформ простежуються деякі аналогії соціальних процесів, що нині відбуваються в нашій країні і в Стародавній Греції в епоху Солона. Певна річ, з урахуванням того, що кожне порівняння відносне, тим більше, коли мова йде про соціальні явища. У всякому разі, загальна ситуація перехідного періоду і тривале ігнорування накопичених проблем, що змусило Солона вдатися до різких, непопулярних змін, широкомасштабність реформ позначених у всіх сферах життєдіяльності людей, неоднозначне, навіть суперечливе ставлення різних верств населення до здійснюваних перетворень надто нагадують нашу нинішню ситуацію. Реформи Солона повчальні ще й тим, що являють собою перші кроки не тільки афінської, а й усієї європейської демократії.

У VIII – VII ст. до н. е. в Атиці йшов процес розкладу родового ладу і зародження класового суспільства. Верховне управління здійснювалось басилевсами, при яких формувалась рада старійшин. У міру розкладу родової общини виникав клас великих землевласників, які називались евпатридами (благополучними). Евпатриди поступово обмежили владу басилевсів. З-поміж себе вибирали старійшин і їх голову – архонта, поставивши, таким чином, під свій контроль всю верховну владу. В 621 р. до н. е. Драконтom були введені письмові закони, що закріплювали права евпатридів. До кінця VII ст. до н. е. великі землевласники зосередили в своїх руках майже всю землю, обернувши дрібних власників землі та їх сім'ї за борги на рабів. Проблема боргового рабства

буквально роздирала грецьке суспільство з середини. Економічні та політичні протиріччя надзвичайно загострилися. Назрівала громадянська війна. Постало питання нагального вирішення кризової ситуації.

Солона обрали архонтом на початку VI ст. до н. е. І цей вибір, знову ж таки, не був випадковим. Походив Солон з дуже шляхетного роду – із династії Медонтидів, колишніх афінських царів, однак ніколи не був багатим, і за становищем і за статками належав до "середніх" громадян, займався торгівлею і був досить відомим поетом. Більше того, у віршах і промовах відділяв себе від багатих, засуджував їх користолюбство і зарозумілість, застерігав від праведного гніву обездолених. На його думку, якщо б кожному надано було те, що йому належить по справедливості, то не було б і чвар: "справедливість війни не породжує" [5, 132]. В одній із своїх елегій Солон так змальовує ситуацію:

Знаю, що занепадає земля Іонійська найстарша

Бачу, як никне вона – і відзивається біль

Глибоко в серці моєму... О горе! Куди не погляну... [2, 25]

За словами Аристотеля, саме ця елегія, пройнята любов'ю до батьківщини, закликом до примирення, до взаємних поступок і справедливості, звернула загальну увагу на Солона і спонукала Афін'ян обрати його в архонти і законодавці [1, 273]. Якщо хтось, то саме Солон, який стояв вище корисливих спонукань і поза боротьбою партій, за походженням один з перших, а за станом один з пересічних громадян, здавалося міг стати посередником і примирителем, і та і друга сторони покладали на нього свої надії. Плутарх пише: "Всі прийняли його з задоволенням: багаті – як людину знатну, а бідні – як чесну..." [4, 93]. Для евпатридів краще було повіритись Солону як одному зі своїх за походженням, а ніж доводити справу до насильницького перевороту; демос очікував, що Солон візьме в свої руки тиранію і проведе найрадикальніші заходи. В 594 р. до н. е. обидві партії обрали Солона в "архонти, посередники і законодавці" і доручили йому устрій держави з правом на власний розсуд "скасовувати або зберігати існуюче і вводити нове" [4, 110].

Солон вірив в те, що конфлікт можна залагодити шляхом розумної угоди, закріпленої законодавчим шляхом. Він розумів, що перемога кожної зі сторін

виявиться згубною для Афін – переможені будуть прагнути до реваншу і не буде кінця усобиці. Мета реформи полягала в тому, щоб схилити афінян до взаємних поступок і сталого громадянського миру на їх основі. Як для тих часів так і для нашого це дуже благородна, однак нелегка мета, з вельми сумнівними, здавалося б, шансами на успіх. На це, як пише Плутарх, Солон заперечував, що закон має бути таким чином пристосований до інтересів громадян щоб показувати всім, наскільки вигідніше чинити чесно, а ніж порушувати закон. Тобто, укласти угоди, особливо в конфліктних ситуаціях, слід, маючи на увазі не стільки вигоду для обох сторін, скільки закріплення такого стану справ, коли порушення домовленості було б явно не вигідно для кожної з них [3, 3-14].

Перш за все Солон розрядив соціальну напругу запропонувавши афінянам певний, як ми б тепер сказали, компроміс. Новий закон оголошував скасування всіх боргових зобов'язань, викуп за державний рахунок проданих в рабство боржників і недопустимість такого продажу надалі через "заборону боргу під заставу тіла" [1, 279]. Земля ж залишалась у володінні її колишніх власників. Разом з тим, встановлений реформою максимум поземельних володінь, обмежуючи рівень крупного землеволодіння, захищав дрібних господарів від скупки їх ділянок заможними землевласниками.

Реформи сприяли розвитку ремесла і торгівлі. Наприклад, батько, який не вчив дитину ніякому промислу в дитинстві, не міг розраховувати на синівську допомогу в старості.

Солон докорінно реорганізував політичне управління афінським суспільством. В основу свого законодавства він поклав два принципи, перший – виконавчу владу слід довіряти тільки людям компетентним, освіченим і гідним. Другий – доля народу має бути в його власних руках. Вищою владою стали народні збори, в яких брали участь більшість громадян чоловічої статі. Всі громадяни були поділені по майновому цензу на чотири розряди: вищий, два середніх і нижчий. Крім прав були строго визначені обов'язки громадян кожного розряду у забезпеченні захисту та процвітання держави. Архонти, скарбники вибиралися тільки з вищого розряду. Зате на них накладалися й найважчі обов'язки (**не привілеї!**), так звані літургії – спорядження кораблів, установка

хорів і т.п. Займати взагалі посади, бути членами Ради і т.п. могли лише представники перших трьох класів; вони ж несли і головний тягар військової служби. Четвертий клас по закону не мав доступу до посад, однак і повинностями не обтяжувався, хоч на рівні з іншими приймав участь у народних зборах і у, започаткованих Солоном, Геліеях – виборних судах присяжних. Геліея розглядала скарги на рішення інших судових інстанцій і була першою по ряду найважливіших справ, зокрема у справах про державну зраду і посадові злочини, контролювала діяльність посадових осіб і остаточно затверджувала рішення народних зборів. Широке повноваження і велика кількість присяжних (6000 осіб), безапеляційність вироків свідчать про демократичні прагнення Солон, бажання забезпечити участь простих людей у діяльності органів влади, що сприяло соціальному спокою і державному порядку [3, 3-14].

Так чи інакше реформи Солон мали на меті скасування влади звичаю, або кажучи сучасною мовою, ліквідацію підзаконних актів та введення суспільства в жорсткі рамки дії законів. Проголошення всіх громадян рівними перед законом, тобто політичної рівності, в основу якої замість родової ознаки було покладено майновий ценз завдало важкого удару по пануванню старої земельної знаті і заклало основи рабовласницької демократії.

Реформи безсумнівно згладили гостроту протистояння в афінському суспільстві, однак одразу усунути всі соціальні суперечності Солон не міг. Доленосні для країни реформи сприймалися болісно і суперечливо. Сам Солон пише, що до нього щодня приходили десятки громадян Афін зі скаргами, порадами і протестами. Евпатриди були обурені скасуванням боргів та послабленням своїх політичних позицій і хотіли реваншу. Селянам, колишнім боржникам не повернули їх землі. "Солон, – пише Плутарх, – розчарував заможних тим, що ліквідував боргові зобов'язання, а бідних тим, що не провів переділ землі, як вони сподівались, і не зрівняв усіх за способом життя" [4, 112].

На даному прикладі очевидно, що бурхливі дебати навколо сьогочасних реформ в Україні явище не нове і цілком природне. Ніде і ніколи реформи не проходили легко і гладко. Будь-яка реформа це зміни в житті людей. З економічної точки зору реформи зачіпають різні матеріальні інтереси індивідів,

груп, корпорацій і не можуть залишати байдужими цих суб'єктів до можливих перетворень. З точки зору психологічної, всі реформи – це втручання в звичний, сформований уклад життя, що також завжди болісно сприймається людьми і розцінюється як замах влади на їх суверенітет, обмеження свободи і порушення сталих форм життєдіяльності.

Та все ж реформи необхідні. Це один із способів розвитку суспільства, свідомо реакція людей на ті об'єктивні зміни, які реально склались в тій чи іншій сфері життя. І реформами Солона, як ми бачимо, спочатку всі були незадоволені. Але не на стільки, щоб зважитися на громадянську війну, результат якої міг виявитися плачевним для будь-якої зі сторін. Проігноровані, нерозв'язані проблеми накопичуються, загострюються, породжують глибинні суперечності і можуть привести до революційного, насильницького способу їх вирішення. Революція – це теж ряд реформ здійснюваних швидко, різко, болісно і, як правило, трагічно. Реформи – це, так би мовити, соціальна профілактика і їх вчасне проведення є запорукою суспільної гармонії.

І ще один урок Солона – суб'єктивно – психологічний. Як умудрена досвідом людина, а Солон древні греки незмінно вносили до списку семи наймудріших людей, він розумів, що до будь яких змін (навіть до хороших) потрібно звикнути. Заручившись запевненнями громадян, що прийняті закони не будуть змінюватись протягом десяти років (тобто поки не увійдуть у звичку), Солон залишив Афіни і відправився у подорож [4, 98]. Попри загальне незадоволення реформами, прийняття закону без кровопролиття і ризику забезпечувало всім афінянам якісь відчутні блага. Аристократи під його захистом зберігали свої угіддя, а бідняки звільнялись від боргової кабали. З часом розуміння цієї реальної вигоди пересилило першу реакцію розчарування. Фактор часу обов'язково повинен враховуватись і використовуватись при проведенні перетворень. Реформи бажано розтягти у часі, проводити поетапно, щоб позитивні результати змін проглядалися, заохочували на свою користь людей. До речі, час грає ще одну благодатну роль – дає можливість виявити справжню мету реформ. Як правило, в такі моменти наміри і дії людей зодягнені в словесно-ідеологічні шати, під якими не завжди можна побачити і зрозуміти,

чого хочуть реформатори, до чого прагнуть, особливо ж, якщо самі реформатори не хочуть, щоб їх зрозуміли. Час розкриває справжній зміст реформ, показує: замишлялись і проводились вони в інтересах всього суспільства, тобто демократично або ж за красивими обіцянками ховалися групові, кланові інтереси, і, що реформи для реформ не мета, а засіб вирішення власних завдань. Маючи на увазі, що повага до закону неабиякою мірою залежить від моральної позиції законодавця, Солон подбав про те, щоб і самому опинитись серед потерпілих перед прийняттям закону він дав у борг досить значну суму грошей, яких і позбувся [4, 112].

Уроки реформ Солон вчать, що всяке удосконалення соціальних явищ та інститутів повинно проводитись постійно, поступово, з урахуванням основних суспільних інтересів. В іншому випадку будь-яка непослідовність, недалекоглядність, помилки, перекоси, ігнорування потреб різних соціальних суб'єктів, можуть привести до нових труднощів, суперечностей, до ще більшої нестабільності в суспільстві.

Література

1. *Аристотель*. Афинская полития. В кн.: Аристотель. Политика. Афинская полития. Пер. С.И. Радцига. М.: Мысль, 1997, с.271-343.
2. *Золоте руно*. З античної поезії. Збірка. – К.: Веселка, 1985, с.20-26.
3. *Лев Остерман*. О Солон! История афинской демократии. – М.: Греко-латинский кабинет. 2001, с. 3-14
4. *Плутарх*. Сравнительные жизнеописания. Солон. Пер. С.И. Соболевского. В 3-х томах. Т.1 – М.: Наука, 1994, с.92-114.
5. *Солон*. Фрагменты. В кн.: Античная лирика. М: Художественная литература, 1968, с.132.

Kvachov A. P., Makarchuk O. M. Lessons from the reforms of Solon

Be observed some social processes analogous periods of large-scale reforms in contemporary Ukraine in the are of Solon.

Key words: *reform of Solon, social processes, social structure, democracy.*

